

КАЛНИШЕВСЬКИЙ

Петро Іванович

ВИДАТНИХ ЗЕМЛЯКІВ

Кожний народ має у своїй історії особистість, яка втілила в собі незборимість, незнищенність нації. В нашого - він, останній кошовий Запорізької Січі (1691-1803), який народився в невеличкому селі Пустовійтівці нині Роменського району.

За переказом, восьмирічний Петрик, син козацької вдови Гафії, пас худобу за селом. Та й пристав до загону запорожців, що проїздили мимо, потрапив на Січ, яка і стала для нього школою життєвих принципів, дала освіту, загартувала бойову звитягу, прищепила почуття обов'язку перед рідною землею.

Ми мало знаємо про роки змужніння майбутнього кошового - архів Січі зникла царська адміністрація. Відомо, що 1760 року 70-річний П. Калнишевський був «військовим суддею Війська Запорізького Нізювого» - другою особою за владою і впливом після кошового на Запоріжжя. Вперше кошовим отаманом Калниш (так називали його козаки) став 1762 року. Тоді ж, у вересні, із військовим писарем Січі Іваном Глобою зустрічався у Москві з царицею Катериною II, при її коронуванні вінтословив монархиню, яка дуже сподобалася монархині. Але саме вона й домоглася, аби через рік Калниша від посади усунули - царицю насторожували різко виражені автономістичні устремління козацького чільника.

Та вже в 1765 році запорожці знову віддають булаву Калнишеву, усупереч волі цариці. Була заведена «Справа про самовільне обрання козаками отаманом Коша Запорізького», почата 12 лютого і - закінче-

на 16 березня 1765 р. Петербурзькі слідчі дійшли висновку про «ухвалу непокору і свавілья» козаків, та все ж Катерина II побоюлася напоятати на новій відставці Калнишевського, починалася війна з Туреччиною, яка без участі козаків неминуче б закінчилася поразкою російської армії. Отже Калнишевський лишився кошовим і перебував на цій посаді аж 10 років поспіль - уперше в історії Січі.

Цариця довго віддавала, що вибачає кошовому його твердість, з якою той відстоював межі України і її землю від зазіхань петербурзьких та московських вельмож. Навіть після доносів про можливий перехід Калнишевського в стан турецького султана Катерина II лицемірно писала в листі до Петра Івановича: «Я ніколи ні найменшого сумніву мати не могла в вашій вірності з усім військом до нас». За бойові заслуги оголосила Війську Запорізькому подяку, а кошовий був ушанований золотою медаллю з діамантами «За отлично храбрія противу неприятелю поступки».

П. Калнишевський був не лише блискучим воєначальником і тонким дипломатом, а й дбайливим господарником. На своїх семи зимівниках запровадив передові на той час методи фермерського хазяйнування. Був і щедрим меценатом: власним коштом вибудував храми в Пет-

рівні, Лохвиці, Межигірському Спасі. Не забув і про малу батьківщину. 1780 року для церкви рідної Пустовійтівки дарує розважне Євангеліє, виготовлене знаменитим майстром Іваном Равичем - на опрацювання його пішов пуд срібла. У 1773 р. Калниш будує Троїцьку церкву в Пустовійтівці, у 1770-му завершує Покровський храм у Ромнах, який, на жаль, згорів у роки Великої Вітчизняної війни.

Петрові Калнишевському було «даровано» чин генерал-лейтенанта російської армії, його нагородили найвищою відзнакою імперії - орденом Андрія Первозваного. Слава запорожських лицарів була такою гучною, що багато вищих російських офіцерів і знатних вельмож вважали за честь бути зарахованими до козацьких куренів. Серед тих, чия мрія здійснилася, став і М. Кутузов - пізніше полководець Вітчизняної війни 1812 року. Загравав з Калнишем і всемогутній фаворит Катерини II князь Григорій Потьомкін, друга особа в імперії: називав кошового «батьком», був записаний до Куршевського куреня рідовим козаком, діставши, за січовим звичаєм, прізвисько - Нечеса з огляду на величезну свою перуку.

А тим часом «вража баба», як пізніше у відомій пісні охрестить український народ Катерину II, звачується знищити Січ, останній оп-

лот автономії України. За це охоче взявся той же Г. Потьомкін. З його наказу, скориставшись тим, що після чергового воєнного походу більшість козаків роз'їхалася по слободах та хуторах, російське військо під командуванням П. Тезелі на початку червня 1775 року оточило Запоріжжя. Підлим обманом змусили відкрити ворота. Козаків, які не чекали віроломства, було знищено, Січ зруйнували, наказали арештувати майно старшини і війська, забрано архів. Кошовий отаман Петро Калнишевський, військовий писар Іван Глоба та військовий суддя Павло Головатий були заарештовані.

Після арешту П. Калнишевський зник безслідно. На Україні, на Кубані, на Дону співали кобзарі про те, що втік батько з-під варті, і що саме його земля пригорнула старого отамана та й не видасть підлий вражий цариці. Калниша ж таємно тримали в московській тюрмі Воєнної колегії. Ввин за ним ніякої не значилося, за судити за щось було неможливо, та й Катерина II, «учениця» Вольтера, не бажала перед усім світом розкривати своє істинне обличчя. Знову приходять на допомогу Г. Потьомкін. Свого «батька» рекомендує таємно тримати до смерті в Соловєвському монастирі, відігнавши з його ж власності на утримання в'язниці по рублю на день. Собі ж Потьомкін просить 200000 рублів з

козацького добра і 100 тисяч десяти українських земель за відало рошену «військову» операцію по знищенню Січі. 14 травня 1776 року в листі Потьомкіна Катерина написала: «Бути по сему».

Калнишевського під конвоем, у в'язниці таємниці, вивезли з Москви в тундру під Архангельськ звідти йтим морем переправили до Соловєвських островів. Учорашнього кошового, вільного козака, що гуляв степами до своїх 85 років, кинули в Іхоловєвському вежу Соловєвського кремля, в кам'яній мішкх докинуто до 3 метрів, шириною до двох. Стіни в тій камері були сирими, зі стелі текла вода. Через три роки Калнишевському дозволили за його ж кошти провести ремонт цієї камери, перекрити дах над нею. У своїй в'язниці Петро Іванович жив безвізидно. За свідченням богомольців, двері камери відчиняли перед в'язнем тричі на рік на Пасху, Преображення та Різдво, коли його водили до церкви.

Соловєвська монастирська в'язниця за жорстокістю утримання в'язнів не знала собі рівних. Один з російських істориків, що побував там у XIX ст., писав: «Тому, хто перебував близько півгодини в задурбанній атмосфері каземату, стає па-

морочно, із'являється жесь безмежне почуття постраху. У кожного, хто побував тут, бодай він був би наймужнішою людиною, несамохтї виривається з грудей, коли не зойк жаху, то тяжке зітхання і з азка злітає запитання: «Невже тут можливе життя?»

А останній кошовий жав усупереч всьому. До нього приставили постійну варту - офіцер і чотири солдати (інші в'язні охоронялися лише двома солдатами). Дев'ять солдат почали в цій варті службу молодими, змужніли, стали дідами й померли, охороняючи двері в'язниці отамана. Український же богатыр жав. Пережив і свого зрадливого, удичи молодшого «хрещеника» Потьомкіна - Нечеса, і заклятого ворога - Катерину II. Лише 2 квітня 1801 року йому було «даровано прощення» і право за власним бажанням обрати місце проживання. Старому запорожцеві якраз виповнилося 110 років, 25 з яких він провів у кам'яному мішку. Проте не втрапив ані мужності, ані гостроти розуму, навіть гумору. Кричевого козацького гарту була ця непохитна людина П. Калнишевський не скористався «дарунком» царя і зробив це принципово. Відмовляючись покидати Соловки, він мотивував це тим, що за 25 років ув'язнення «зник шкх кошиг, а свободою зараз і тут насолоджується повною мірою». Прозоро натякаючи, що вся імперія - величезна тюрма, і ніде не знайти свободи козацької під свідетром російських монархів.

Свободою «насолоджувався» Калнишевський недовго, помер у 1803 році, маючи за плечима 112 років.

І нині, коли ми досягаємо його героїчності і страдницької життєвої шлях, чітко бачимо: усе його життя було подвигом в ім'я України, її свободи. І цей подвиг нашого великого попередника є взірцем для всіх нас, хто розбудовує Українську державу, прагне зробити її гідною і рівноправною у світовому товаристві, багатою, квітучою, по-справжньому незалежною.